

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті узагальнено наукові підходи та напрями психодіагностики особистості при дослідженні внутрішньоособистісних конфліктів. Визначено актуальні напрямки подальших досліджень проблеми внутрішньоособистісних конфліктів.

Ключові слова: внутрішньоособистісний конфлікт, напрями діагностики, фактор соціалізації, неадаптивні аспекти поведінки, мотиваційна сфера, ціннісна сфера.

М.В. Балушок

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ДИАГНОСТИКЕ ВНУТРИЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ

В статье обобщены научные подходы и направления психодиагностики личности при исследовании внутриличностных конфликтов. Определены актуальные направления дальнейших исследований проблемы внутриличностных конфликтов.

Ключевые слова: внутриличностный конфликт, направления диагностики, фактор социализации, неадаптивные аспекты поведения, мотивационная сфера, ценностная сфера.

M.V. Balushok

SCIENTIFIC DIRECTIONS OF DIAGNOSTICS OF INTRAPERSONAL CONFLICT

In the article the scientific approaches and directions of psychodiagnostics of personality are generalized at research of intrapersonal conflicts. Actual directions of further researches of problem of intrapersonal conflicts are certain.

Key words: intrapersonal conflict, directions of diagnostics, factor of socialization, non-adaptive aspects of conduct, motivational sphere, valued sphere.

Актуальність. На даний момент в науці не існує єдиної методології у напрямку дослідження внутрішньоособистісних конфліктів, причиною чого є відсутність єдності у розумінні самого феномена, причин його виникнення і відповідно шляхів його подолання. Існує тенденція більш глибоко вивчати окремі види внутрішньоособистісних конфліктів (ціннісні, рольові) на різноманітних вибірках, і мало уваги приділяється стратегії вивчення внутрішньоособистісних конфліктів з метою всебічного аналізу аспектів його виникнення як на свідомому, так і несвідомому рівні.

Метою даної статті є виявлення наукових підходів та напрямів психодіагностики особистості при дослідженні внутрішньоособистісних конфліктів.

Завдання: 1) узагальнити наукові підходи та напрями психодіагностики особистості при дослідженні внутрішньоособистісних конфліктів; 2) представити та обґрунтувати доцільність використання методичного інструментарія для подальшого дослідження внутрішньоособистісних конфліктів.

Об'єкт дослідження – внутрішньоособистісні конфлікти. **Предмет** – наукові підходи до діагностики внутрішньоособистісних конфліктів. **Метод** – теоретичний аналіз літературних джерел.

Намічаються окремі підходи до розробки єдиної методології внутрішньоособистісних конфліктів, в яких внутрішньоособистісний конфлікт розглядається як боротьба різноспрямованих особистісних тенденцій, що супроводжується емоційною напругою або переживанням (К.О.Абульханова-Славська, А.Я.Анцупов, Л.Ф.Бурлачук, Н.В.Веселова, Ф.Е.Василюк, Е.А.Донченко, Е.В.Зайцева, В.Г.Заикин, А.І.Захаров, Н.В.Крогіус, І.К.Кряжева, О.В.Кузьменкова, Е.Л.Мілютіна, Л.М.Мітіна і ін.); як конфлікти потреб (А.Маслоу, К.Левін, Г.Мюррей, С.Б.Каверін і ін.) і конфлікти, обумовлені духовними чинниками (Р.Ассаджиолі, В.Франкл, Н.А.Коваль і ін.). Деякі дослідники особливо підкреслюють роль соціальних чинників в появі внутрішніх конфліктів (К.О.Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Г.Ананьєв, Л.Бінсвангер, Л.І.Божович, М.Босс, Л.Ф.Бурлачук, Е.Ю.Коржова, Г.Салліван, А.Співаковська, Е.Фромм, К.Юнг і ін.). Ситуаційний підхід підкреслює вирішальне значення саме суб'єктивного ставлення до ситуації. Відповідно до розуміння самого феномену внутрішньоособистісного конфлікту дослідники зупиняються на тих чи інших аспектах прояву, причин ВК та його зв'язку з особливостями особистості.

Дослідженням внутрішньоособистісних конфліктів як фактора соціалізації, соціальної адаптації, динаміки у період навчання у ВНЗ присвячені дослідження Н. Є.Герасімової [1], Т.Ю. Гущиної [3], Г.М. Дубчак [2].

У дослідженні Н. Є. Герасімової [1]. використано наступний комплекс методів: діагностика механізмів психологічного захисту (за Р. Плутчиком), акцентуацій характеру (за К. Леонгардом), міжособистісних стосунків (за Т. Лірі), цін-

нісних орієнтацій (за М. Рокічем), дезадаптаційних чинників в системі "студент – ВНЗ".

Т.Ю. Гущиною [3] застосовувалися методика «Проблемна анкета» Л.О. Регуш, методика «Кольоровий тест ставлень» (КТС) О.М. Еткінда, методика «Самоставлення» В.В. Століна, опитувальник мотивації успіху та страху невдач А.О. Реана, розроблені автором відповідно до цілей дослідження методики і прийоми (незавершені речення, вільне асоціювання), анкета «Моє сприйняття студентства», методика 16-факторний опитувальник Р. Кеттела (16-PF R.Cattal); методика О.О. Кроніка «Психологічний вік».

Г.М.Дубчак [2] застосовувались наступні методики: методика дослідження самоставлення (С.Р.Пантелєєва), самооцінки, комплекс методів «Діагностика внутрішнього конфлікту» О.Б.Фанталової, шкала тривожності Ч.Спілбергера, шкала виміру мотивації досягнення (Ю.М.Орлова), самооцінка психічних станів (за Г.Айзенком).

Дослідженням різного типу внутрішньоособистісних конфліктів в останні роки займалися В.В. Шпунтова [6], А.П.Степнов [5], Н.В. Кулагіна [7].

У В.В. Шпунтової [6] діагностичний блок включає в себе: а) опитування, що дозволяє відтворити цінності, життєво важливі для випробуваних; б) попарне порівняння цінностей; в) тест Н.М. Пейсахова «Здатність самоуправління»; г) методика «Рефлексивна самодіагностика» Є.П. Варламової; д) бесіда, спрямована на з'ясування оцінки експериментальних ситуацій; е) авторська проєктивна методика «Вибір стратегії поведінки в ситуації ціннісної невизначеності» (В.В. Шпунтова).

У дослідженні А.П. Степнова [5] в якості діагностичних інструментів застосовувалися: методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення "цінності та "доступності" в різних життєвих сферах» (в модифікації Е.В.Селезньової), проєктивні методики Е.В.Селезньової «Парні порівняння», «Незакінчені речення».

Н.В. Кулагіною [7] у застосовувався комплекс методик: «Гендерні характеристики» І.С.Кльоциної і тест-опитувальник «Самоставлення» В.В.Століна і С.Р. Пантелєєва (з модифікованою інструкцією); «Гендерні характеристики» І.С.Кльоциної; методика С.Бем; «Профіль почуттів, настрою» Л.В.Кулікова (з мо-

дифікованою інструкцією); «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір в модифікації А. Реана; «Інтегральна задоволеність працею» Н.П. Фетіскіна, В.В. Козлова, Г.М. Мануйлова).

На даний момент в науці присутні також дослідження внутрішньоособистісних конфліктів на різноманітних вибірках: соціальні працівники, хворі на артеріальну гіпертензію, студенти-психологи, курсанти, психологи, підлітки з девіантною поведінкою.

А.В. Кунцевська [4] у дослідженні застосовувала психологічні діагностичні методики (методика Дембо-Рубінштейн, методика дослідження самоствавлення В.Століна та С.Пантелєєва).

Н.І. Волошко [8] в дослідженні було використано методи тестування та інтерв'ювання, зокрема: комплекс методик «Діагностика внутрішнього конфлікту» О.Б. Фанталової (О.Б. Фанталова, 2001); тести: Самооцінка рівня психоемоційної напруги; Тестова самоідентифікаційна система (А.П. Сісецький, 2003); а також методика автобіографічного інтерв'ю та опитувальник Міні-мульти (ММРІ, адаптація Ф.Б. Березіна і М.П. Мірошнікова).

Г.А. Букіна [14] застосована комбінація двох методів: методу поперечних зрізів і лонгітюдного методу. Були відібрані психодіагностичні методики: Тематичний апперцептивний тест (ТАТ), комп'ютерна методика «Профконсультант», тест рисункової фрустрації Розенцвейга, методика САН методика О.Б. Фанталової і тест самооцінки тривожності.

У дослідженні О.Г. Макарова [8] застосовується такий діагностичний блок: тестування (психобіографічна анкета, розроблена В.Г.Норакідзе і адаптована відносно завдань даного дослідження; тест «Задоволеність роботою» В.А.Розанової; методика самооцінки А. Будассі; опитувальник 16-ФОО Т.Кеттелла; методика оцінки рівня суб'єктивного контролю особистості, модифікована Е.Ф.Бажиним, Е.А.Голинкіною, О.М.Еткіндом; опитувальник «Професійна позиція»; метод моделювання професійної ситуації; тест С.Розенцвейга, опитувальник PSI).

С.М. Панцирь [11] застосовувались наступні методики: методика «Мій внутрішній світ» (А.П. Новгородцева, 2006); методика «Дослідження самоствавлення»

(МІС, С.Р. Панталеєв, 1989); методика когнітивної орієнтації – «Локус контролю» (Д.Б. Роттер, 1954); методика «Діагностика рефлексії» (А.В. Карпов, 2003); тест «Хто Я?» (тест двадцяти висловлювань) М. Кун і Т. Макпартленд; методика «Індекс життєвого стилю» Плутчика-Келлермана-Конте (1979).

У дослідженні Ю. М. Юрлова [12] використовувались методи: включеного і невключеного спостереження, діагностичної бесіди, аналізу документів і результатів діяльності, а також методика Т.Лірі. «Шкала цінностей М.Рокіча», «Шкала депресій «Опитувальник впливу негативних факторів».

Окремо представлені роботи, спрямовані на подолання та профілактику внутрішньоособистісних конфліктів [10, 15, 16].

М.О. Шаталіна [10] для дослідження у якості психодіагностичного інструментарію застосовано: методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» в різних життєвих сферах», методика К. Янг, спрямована на виявлення ознак Інтернет-залежної поведінки, діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, ІТО – Індивідуально-типологічний опитувальник Л.М. Собчик, опитувальник афіліації А. Мехрабіана, методика діагностики емоційного інтелекту М.А. Манойлової.

О.Є. Нікуленкова [15] у дослідженні застосовувала такі емпіричні методи - спостереження; експертна оцінка; індивідуальна бесіда; анкетування; тестування (методики діагностики: опитувальник С. Бем; методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності»; «Діагностика рівня соціальної фрустрованості» (Л.І. Вассерман в адаптації В.В. Бойко); тест «Знаходження кількісного виразу рівня самооцінки» (за С.А. Будассі); методика «Особистісний диференціал»; методика «Малий тест М. Люшера»; методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів», запропонована А.А. Реан і В.А. Якуніним; опитувальник «САН»; «Особистісний професіональний план» Л.Б. Шнейдер.

В.О. Жданов [16] в дослідженні було використано наступні психодіагностичні методики: методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Л.І. Вассермана, методика самооцінки психічних станів Г.Айзенка, методика багатofакторного дос-

лідження особистості Р.Кеттела, психобіографічний опитувальник, методика оцінки самопочуття (САН).

Отже, у дослідженнях внутрішньоособистісних конфліктів найчастіше звертаються до таких напрямів діагностики:

1. Дослідження безпосередньо внутрішньоособистісного конфлікту. Методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» в різних життєвих сферах», «Мій внутрішній світ».

2. Діагностика ціннісної сфери (Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О.Леонтьєв, М.О.Калашников, О.Е.Калашникова; «Шкала цінностей М. Рокіча»).

3. Діагностика мотиваційної сфери (методика «Мотивація успіху та боязнь невдачі» А.О.Реана, Ю.М. Орлова).

4. Дослідження самооцінки та самоствавлення («Методика дослідження самоствавлення» С.Р. Панталеєв, 1989; В.В. Столін, «Методика дослідження самооцінки особистості» С.А. Будассі, «Методика самооцінки» Т.Дембо-С.Я. Рубінштейн).

5. Дослідження особливостей характеру та темпераменту (Методика 16-РФ Р.Кеттела, методика дослідження акцентуацій особистості К.Леонгарда, Індивідуально-типологічний опитувальник Л.М.Собчик, методика «Особистісний диференціал», ММРІ).

6. Діагностика рефлексії (Методика діагностики рефлексивних можливостей Варламової Є.П., «Хто я?» М.Куна і Т. Макпартленда).

7. Діагностика настрою, проявів напруги, тривожності, фрустрації, механізмів психологічного захисту (методика «Індекс життєвого стилю» Плутчика–Келлермана–Конте (1979), самооцінка рівня психоемоційної напруги, «Шкала самооцінки ситуативної та особистісної тривожності» Ч.Спілбергера, «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка, «Профіль почуттів, настрою» Л.В.Кулікової, «Опитувальник нервово-психічної напруги», Опитувальник «САН»).

8. Дослідження міжособистісних стосунків, соціальної адаптації, аффіліації. (Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса,

Р. Даймонда, методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі, емоційного інтелекту М.О.Манойлової, «Опитувальник афіліації» А. Мехрабіана).

Для подальшого дослідження внутрішньоособистісного конфлікту доцільно обрати наступний методичний інструментарій. Основою для виявлення внутрішньоособистісного конфлікту може служити методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення цінності та доступності в різних життєвих сферах». Методика використовувалась з авторським додатком (М.В.Балушок) з метою з'ясування конкретних причин та особливостей внутрішньоособистісного конфлікту у різних вікових категоріях та відносно різних життєвих цінностей, що розширює можливість методики та відповідає необхідності у додатковому опитуванні чи бесіді, що особливо важливо у діагностичних цілях на великих вибірках. Додаток створено у вигляді напівзакритої анкети з готовими варіантами відповіді та можливістю власної сформульованої відповіді у випадку відсутності необхідної відповіді у наведеному списку, містить такі причини: а) неадаптивні когнітивні установки; б) зовнішня заборона (заборона значущих оточуючих, суспільна думка); в) відсутність знань, умінь, навичок; г) особистісні якості; д) невпевненість у необхідності наявності цінності на даний момент; е) страх втрати цінності.

З метою виявлення таких не адаптивних аспектів поведінки, що сприяють формуванню та поглибленню внутрішньоособистісного конфлікту на свідомому рівні, доцільно використати: «Стиль саморегуляції поведінки» В.І. Моросанової, «Копінг-тест» Р.Лазаруса.

Стильова саморегуляція на даний момент не досліджена як один із аспектів формування внутрішньоособистісного конфлікту. Оскільки недостатньо ефективна система саморегуляції може призвести до неможливості своєчасного і конструктивного вирішення внутрішньоособистісного конфлікту, представляється важливим досить детально дослідити особливості саморегуляції у особистостей з наявним внутрішньоособистісним конфліктом та роль кожного з показників.

Стан внутрішньоособистісного конфлікту є своєрідним стресовим станом, що викликає негативні емоції та може призводити до дезадаптації, тому важливо

які саме не адаптивні копінг-стратегії призводять до внутрішньоособистісного конфлікту та заважають його вчасному та конструктивному вирішенню.

З метою аналізу фактору тривожності використовувалась методика «Самооцінка рівня тривожності» Ч.Д.Спілбергера-Ю.Л.Ханіна. Тривожність в аспекті внутрішньоособистісних конфліктів є подвійним показником і розглядається як: 1) фактор появи, що може спричиняти нерішучість та невміння зробити свідомий вибір, невпевненість у власних силах, що заважає реалізації бажаної цінності; 2) показник, як реакція на небезпеку, тобто незадоволення важливих життєвих потреб, цінностей і т.д., що має включати адаптаційні можливості людини (механізми психологічного захисту, копінг-стратегії).

Методика «Ступінь вираженості невротичних схильностей особистості» М. А. Кузнєцова використана з метою виявлення тих потреб особистості, які є постійно незадоволеними, оскільки існують на несвідомому рівні і можуть породжувати ВК, ніколи адекватно не задовольняючись.

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. На даний момент в науці існують окремі підходи до розробки єдиної методології внутрішньоособистісних конфліктів, в яких підкреслюється роль соціальних чинників, духовних чинників, різноспрямованість особистісних тенденцій, суб'єктивного ставлення до ситуації. Відповідно до розуміння самого феномену внутрішньоособистісного конфлікту дослідники зупиняються на тих чи інших аспектах прояву, причинах виникнення та його зв'язку з особливостями особистості.

2. При дослідженні внутрішньоособистісних конфліктів на сучасному етапі використовується наступні напрями психодіагностики особистості: вид та вираженість внутрішньоособистісного конфлікту; ціннісна сфера; мотиваційна сфера; самооцінка, самоствавлення; особливості характеру та темпераменту; рефлексія; настрій, прояви напруги, тривожності, фрустрації, механізми психологічного захисту; міжособистісні стосунки, соціальної адаптація, афіліація.

3. Для подальших досліджень внутрішньоособистісного конфлікту доцільно використати наступний методичний інструментарій: методика «Рівень співвідношення цінності та доступності в різних життєвих сферах» О.Б.Фанталової з авторським додатком; «Стиль саморегуляції поведінки» В.І.Моросанової; «Копінг-тест» Р.Лазаруса; «Самооцінка рівня тривожності» Ч.Д. Спілбергера-Ю.Л. Ханіна; методика «Ступінь вираженості невротичних схильностей особистості».

Список літератури

1. Герасімова Н. Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»/ Н.Є. Герасімова. – Київ, 2004. – 22 с.
2. Дубчак Г. М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у ВУЗі : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Загальна психологія, історія психології»/ Г. М. Дубчак. – Київ, 2000. – 17 с.
3. Гущина Т. Ю. Внутрішньоособистісний конфлікт як фактор соціалізації студентської молоді. : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія»/ Т. Ю. Гущина. – Київ, 2008. – 24с.
4. Кунцевська А. В. Інтраперсональні конфлікти у діяльності соціальних працівників: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05. «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи»/ А. В. Кунцевська. – Київ, 2006. – 23 с.
5. Степнов А. П. Ценностно-смысловые конфликты и их преодоление в деятельности гражданских государственных служащих: автореф. дис.. на соискание научн. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / А. П.Степнов. – Москва, 2012. – 24 с.
6. Шпунтова В.В. Внутриличностный ценностный конфликт и способы его разрешения: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Виктория Владимировна Шпунтова. – Самарский государственный университет. – М., 2008. – 24 с.
7. Кулагина Н. В. Внутриличностный гендерный конфликт профессиональной роли : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии» / Н. В. Кулагина. – Москва, 2009. – 23 с.
8. Макаров О. Г. Особенности проявления и преодоления внутриличностных конфликтов в профессиональной деятельности успешного психолога: автореф. дис.. на соискание научн. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.03 – «Психология труда, инженерная психология, эргономика»/ О. Г. Макаров. – Хабаровск, 2006. – 23 с.
9. Волошко Н.І. Внутрішньоособистісні конфлікти у хворих на артеріальну гіпертензію: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.04. «Медична психологія»/ Н. І. Волошко. – Київ, 2006. – 24с.
10. Шаталина М. А. Психологическое сопровождение студентов, использующих сетевую коммуникацию как средство разрешения внутриличностного конфликта: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогическая психология» / М. А.Шаталина. – Самара, 2012. – 27 с.
11. Панцырь С. Н. Внутриличностные конфликты подростков с девиантным поведением : автореф. дис.канд. психологических наук: 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / Панцырь С. Н. – Москва, 2012. – 25 с.

12. Юрлов Ю. Н. Внутриличностные конфликты курсантов высшего военного училища и их разрешение : автореф. дис.канд. психол. наук : 19.00.14 «Психология труда в особых условиях»/ Ю.Н. Юрлов. – Москва, 1996. – 22 с.
13. Букина А.А. Динамика внутриличностных конфликтов студентов-психологов: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогическая психология»/ А.А. Букина. – Ставрополь, 2005. – 23 с.
14. Никуленкова О.Е. Гендерные особенности внутриличностных конфликтов в студенческом возрасте и их предупреждение: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогическая психология» / О. Е. Никуленкова. – Пятигорск, 2010. – 27 с.
15. Хорни К. Наши внутренние конфликты / К. Хорни. – М: Изд. Академический проект, 2007. – 224 с.
16. Жданов В.О. Внутриличностный конфликт госслужащего и акмеологический подход к его разрешению: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.13. «Психология развития, акмеология»/ В.О. Жданов. – Москва, 2000. – 21 с.